
VÝRAZ COŽE V MLUVENÝCH A PSANÝCH ROZHOVORECH: OTÁZKY PRAVÉ VS. NEPRAVÉ PODIVOVÉ⁽¹⁾

JANA HOFFMANNOVÁ – LUCIE JÍLKOVÁ

THE EXPRESSION COŽE IN SPOKEN AND WRITTEN DIALOGUE

The paper examines reactive questions with the expression *cože* and divides them into a) questions by which the speaker asks the interlocutor to repeat his/her previous turn or part of a turn which the speaker did not understand; b) pragmatically stressed questions which perform the function of the so-called “newsmarks” and express the speaker’s amazement, surprise at new information that he or she did not expect, or even his/her doubt, disbelief, disagreement. The research methodology is based on functional-stylistic and pragma-linguistic analysis, the questions with *cože* were taken from corpora of spoken and written Czech. It was possible to confirm the hypothesis that in spoken everyday conversations the questions aimed at eliminating misunderstanding prevail, while in written texts (especially in fiction) the questions of amazement prevail. We also studied prosodic aspects in spoken discourse: it turns out that “genuine” questions are mostly associated with rising intonation, while questions of amazement with falling intonation.

Keywords: newsmarks; the expression *cože*; questions aimed at eliminating misunderstanding; questions of amazement; falling and rising intonation

ÚVOD

Fenomén otázky je dlouhodobě předmětem zájmu českých lingvistů (shrnutí dosavadních výkladů viz např. ZEMAN, HOFFMANNOVÁ A JÍLKOVÁ 2019); a zájem vyvolávají mj. různé možnosti klasifikace otázek. Vedle tradičních přístupů (např. dělení otázek na zjišťovací a doplňovací) vystoupily – zejména s rozvojem výzkumu mluvených

1 Článek vznikl s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

projevů – do popředí možnosti další, jako je rozlišování otázek pravých a nepravých. Zároveň vzbuzují pozornost i symptomatické výrazy, kterými jsou některé typy otázek obsazovány nebo uvozovány; například ve výše zmíněné práci jsme rozebírali otázky s výrazy *jak* a *až tak*. Nyní se chceme zaměřit na otázky tvořené výrazem *cože*. Zaujalo nás, že tento výraz může obsazovat dva druhy otázek:

- a) Pravé otázky, které mají klasickou tázací (interogativní) komunikační funkci: tazatel žádá partnera, aby mu pomohl odstranit určitý vědomostní deficit. V tomto případě je deficit způsoben tím, že tazatel neporozuměl předchozímu sdělení partnera, něco přeslechl, nepochopil apod. Zdvořilejším exponentem této funkce je výraz *prosím*.
- b) Nepravé otázky podivové, které mají výrazně pragmatické pozadí; vyjadřují údiv, překvapení mluvčího nad něčím, co neočekával, případně i pochybnosti, nedůvěru, nesouhlas (k tomuto termínu srov. MÜLLEROVÁ 1982 či GREPL A KARLÍK 1998, 243–246).

Inspirací pro nás byly současné výzkumy Florence Oloffové;⁽²⁾ autorka srovnává fungování signalizátorů *jo*, *fakt* a *cože* v této funkci na počátku repliky a používá pro ně termín „newsmarks“.

Při jeho užívání odkazuje na studii Johna Heritage (1984), která se zabývá sekvenčním průběhem běžného rozhovoru. Termínem „newsmark“ autor označil slovo nebo slovní spojení, kterým mluvčí dává najevo, že obsah předchozí repliky je pro něj novinkou, nikoli pouhou informací. Jako příklady „newsmarks“ Heritage uvedl například *You are? Do they? It is? I do?* a zejména spojení výrazu *oh* s dalšími slovy: *oh did she?* Za zvláště příznačné pro angličtinu považuje spojení *oh really*, které bývá součástí pravidelné sekvenční struktury:

A: informace

B: *oh really?*

A: potvrzení informace, opakování

B: zhodnocení informace (HERITAGE 1984, 340)

2 Osobní konzultace.

Podobně bylo zjištěno (viz GUBINA A BETZ 2021), že v němčině v běžných a institucionálních rozhovorech jako „newsmark“ funguje výraz *echt*; často sám obsazuje celou repliku a mluvčí jeho prostřednictvím vyžaduje a) prosté potvrzení informace partnera z předchozí repliky; b) tematické rozpracování předchozí repliky; c) vysvětlení, které uvede v soulad odlišná očekávání účastníků rozhovoru. Dále můžeme z nejnovější literatury k tomuto tématu uvést studii, jež srovnává, jak se uplatňují jako „newsmarks“ anglické *really* a arabský výraz *wallāhi*, doslova „u Boha“ (MARMORSTEIN A SZCZEPEK REED 2023) – u obou autoři shledávají, že mluvčí jimi reaguje na novou nebo pozoruhodnou informaci, vyjadřuje pochybnost, požaduje potvrzení překvapivé informace, případně otvírá prostor pro další promluvu.

Všechny tyto studie potvrdily náš předpoklad, že výraz *cože* nemusí být pouze otázkou na něco, čemu mluvčí nerozuměl, ale že se často uplatňuje i jako „newsmark“ v otázkách podivových. Naším cílem je ověřit hypotézu, že v mluvených projevech převažují otázky právě zaměřené na eliminaci nepochopení, zatímco v projevech psaných otázky nepravé, které zejména v uměleckých textech zvyšují dramatickost dialogů. Metodologie našeho výzkumu je založena a) na analýze funkčněstylistické a pragmalingvistické; b) na využití psaných a mluvených korpusů ČNK; c) v mluvených projevech na sledování aspektů prozodických; ukázalo se totiž, že intonační průběh otázkového *cože* se u pravých a nepravých (podivových) otázek markantně liší.

1 COŽE V MLUVENÝCH PROJEVECH

Vyhledáváním v korpusu ORTOFON v3 (LUKEŠ ET AL. 2024) jsme zachytily 319 výskytů *cože*.

Z toho připadá podle naší analýzy 196 na otázky právě při nepochopení a 114 na otázky nepravé vyjadřující údiv, překvapení. Nepatrný zbytek (9 výskytů) pak připadá na otázky, kde bylo spojení tázacího zájmena *co* a spojky *že* nesprávně přepsáno bez mezery (typ *Cože chceš?*; mělo by být přepsáno *Co že chceš?*).

Nejprve uvedeme příklady na otázky pravé, jimiž mluvčí žádá o zopakování toho, čemu nerozuměl, ev. o upřesnění.

(1)

A: počkej na koliks to pek teda?

B: *cože?*

A: na koliks to pek?⁽³⁾

(2)

A: se . se na to blbě připravuje vole mě nebaví běhat vole a tohle .. to je hrozný

B: no a musíš mít takhle přípravy na to jo?

A: *cože?*

B: musíš mít takhle přípravu na to jo?

V příkladech (1) a (2) po tázacím *cože?* následuje doslovné (nebo téměř doslovné) opakování první repliky, které tazatel neporozuměl.

(3)

A: budem do Sukulomi ještě něco ?

B: *cože ještě jednou?*

A: *jestli* do Sukulomi ještě něco berem jako

Žádost o zopakování je v některých případech maximálně explicitní – kromě výrazu *cože* obsahuje navíc například spojení *ještě jednou* (př. 3) nebo *znova*: *cože znova? to jsem nepochopila...*

(4)

A: pročs tam nenechal tu olympiádu?

B: *cože?*

A: *říkám* proč jsi tam nenechal tu olympiádu

3 V ukázkách zachováváme grafiku korpusových transkriptů.

(5)

A: mi to chutná fakt ale

B: *cože*

A: *že* mi to chutná

B: jo .. to jsem ráda

(6)

A: a chutnaly? .. povedly se ti?

B: *cože?*

A: *jestli* se ti povedly

V ukázkách (4)–(6), ale už také v ukázce (3), mluvčí na žádost partnera v reakci na *cože?* svou repliku zopakuje a navíc dává najevo, že toto opakování chápe jako reprodukci své vlastní řeči; proto vyžádané zopakování repliky uvozuje výrazy *říkám, že* nebo *jestli*.

(7)

A: a sestry jsou taky hodný? sestry ..

B: *cože?*

A: nebo s* . pečovatelky

B: tak ten . personál je tady dá se říct dobřej

Pokud partner svým *cože?* dává najevo nepochopení, resp. nejistotu, *jestli* vůbec dobře rozuměl, první mluvčí se někdy nespokojí s tím, že pouze zopakuje řečené, ale pokusí se své vyjádření upřesnit, najít výstižnější výraz: tak v ukázce (7) místo *sestry* volí *pečovatelky*.

(8)

A: jaký to bylo vůbec?

B: *cože?*

A: jaký to bylo *ty jízdy*

(9)

A: co ty budeš mít někdy zápas?

B: *cože?*

A: budeš mít nějaký zápas *ted'ka?*

Mluvčí, který na žádost partnera opakuje svou repliku, vychází tazateli vstříc nejen volbou výstižnějšího výrazu (jako v př. 7), ale někdy upřesňuje své vyjádření i doplněním své původní repliky, přidáním dalšího výrazu: v př. (8) *ty jízdy*, v př. (9) *ted'ka*.

Uvedme příklady z mluvených dialogů na otázky nepravé podivové.

(10)

A: kolik stojí novej kotel?

B: to nevím tak .. mezi pade a sto

A: *cože?* .. tolik?

B: si myslím . ale nejsem si úplně jistej

(11)

A: čtyřicet šest kontaktů tak to by mohlo být všechno že?

B: *cože co?*

C: ty máš tak málo?

A: máš víc?

(12)

A: no vás bude zkoušet ta učitelka nejspíš vaše .. ale ta vás nebude hodnotit bude vás .. hodnotit ta co sedí vedle ní

B: *cože?* .. *to si děláš prdel ne?* . vždyť ta co .. ta co nás zkouší ta co nás má tak ta by nás tam měla mít největší .. tu tu

Ukázky (10)–(12) svědčí o tom, že sdělená informace je pro partnera nová, překvapivá; svým *cože?* už nedává najevo nepochopení, ale údiv, někdy i šok, proto je *cože?* někdy doprovázeno i expresivními výrazy (12).

(13)

A: a má dvě přítelkyně

B: cože?

A: jo jednu na Slovensku a jednu v Česku

Podivové *cože?* může nejen vyjadřovat překvapení, ale může zároveň implikovat žádost o vysvětlení informace, která tazatele šokovala. V př. (13) se mu také vysvětlení dostává.

(14) ona úplně *cože?* takoví lidi to snad není prostě možné ne ?

(15) čau Kačo .. a já říkám *cože* vodkud se známe nebo jsem bo na něj úplně zapomněla

(16) jako volal mi Míra .. pojď dolů a já říkám *cože?* .. a tak jsem šel dolů na tady máš burger a já říkám *cože*

Rovněž otázka založená na „newsmark“ *cože?* může být reprodukována. V př. (14) mluvčí reprodukuje cizí řeč – řeč partnerky, která projevila výrazný údiv, reagovala na informaci, které nemůže uvěřit. V příkladech (15) a (16) mluvčí reprodukuje řeč vlastní (*já říkám*): dialog, který proběhl dříve a ve kterém sám reagoval na informaci partnera překvapeným *cože?* V př. (16) jde také o údiv, ale zároveň o situační nedorozumění: svým *cože?* mluvčí možná míní spíše „o co jde?“.

(17)

A: pak .. pak to je už úplně jako . taková ta šou . jako těch mas* . mama* . @ masek .. @ *cože?* jak se to řekne?

B: @@ . přetvářka

A: maškaráda .. nebo takový to . karneval . jsem chtěla říct karneval

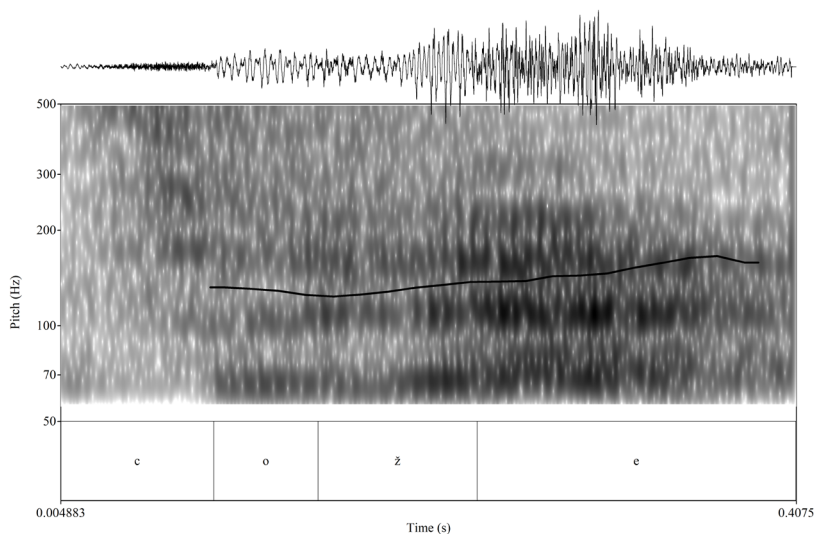
Ukázka (17) představuje mezi našimi vyhledávkami zvláštní případ: mluvčí nemůže najít vhodný výraz, svým *cože?* se obrací na partnera

se žádostí o pomoc, připojí ještě dotaz *jak se to řekne?* Partner se pokusí napovědět, ale původní mluvčí nakonec sám najde výraz *karneval*.

Rozlišení otázek pravých a otázek nepravých podivových s *cože?* bylo potvrzeno také analýzou jejich intonačního průběhu: u otázek pravých výrazně převažuje intonace stoupavá, u otázek podivových byla zjištěna intonace klesavá, případně stoupavě klesavá.

Stoupavou intonaci, realizovanou na slově *cože*, které reprezentuje otázku pravou, otázku, již mluvčí požaduje zopakování, případně upřesnění toho, co řekl jeho komunikační partner, ilustruje obr. 1.⁽⁴⁾

Zachycuje intonační průběh slova *cože* v příkladu (9); pro připomenutí kratší kontext příkladu: *A: co ty budeš mít někdy zápas? B: cože?*

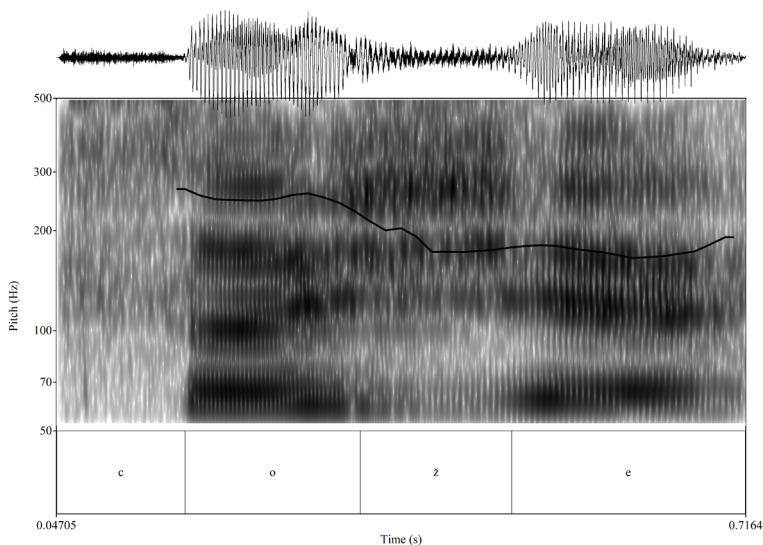

Obr. 1 Stoupavá intonace slova *cože* v otázce pravé

Intonaci klesavou představuje obr. 2. Podivové *cože* pochází z příkladu (12) (*A: no vás bude zkoušet ta učitelka nejspíš vaše .. ale ta*

4 Za vyhotovení obrázků děkujeme kolegovi Martinu Havlíkovi. Obrázky vznikly prostřednictvím programu Praat (BOERSMA A WEENINK 2020) s využitím skriptu, jehož autorkou je Wendy Elvira-García (Wendyvelviragarcia, n.d.).

vás nebude hodnotit bude vás .. hodnotit ta co sedí vedle ní, B: cože?) a bylo realizováno s intonací klesavou. Mluvčí B jím vyjadřuje překvapení, údiv nad obsahem slov pronesených jejím komunikačním partnerem. Opakovaný poslech jednotlivých dokladů slova *cože* ve funkci nepravé podivové otázky dále ukázal, že zkoumané slovo může být vysloveno také s intonací stoupavě klesavou.

Obr. 2. Klesavá intonace slova *cože* v otázce podivové

Pro doplnění lze ještě uvést, že jsme si všimaly i výslovnosti sledovaného výrazu *cože* [tsoʒɛ]. Zachytily jsme případy, kdy byla prozodicky prodloužena jedna ze slabik: [tsoʒɛ:], [tso:ʒɛ], dále případy vynechání samohlásky v první slabice, takže se slovo *cože* stalo jednoslabičným: [tʃɛ]. Slabičná redukce může být ještě doprovázena ztrátou znělosti souhlásky, ž [ʒ] → š [ʃ], výsledná výslovnost tedy může být také [tʃɛ]. Objevila se také změna kvality samohlásky v první slabice, [ɛ] → [ə], slovo *cože* tedy bylo vysloveno [təʒɛ]. Konečně byl zachycen případ, kdy došlo k úplné elizi samohlásek a ztrátě znělosti souhlásky ž [ʒ], takže výsledná výslovnost byla pouhá neznělá souhlásková skupina

cš [tʃ].⁽⁵⁾ Posledně uvedená výslovnost demonstruje zároveň výslovnost šeptanou, jež byla, společně ještě s výslovností třepenou, při výslovnosti slova *cože* opakovaně zachycena.⁽⁶⁾

V několika málo případech se vyskytlo *cože* na počátku otázky, která nebyla motivována ani neporozuměním, ani údivem.

(18)

cože von dělá?

cože tam zas máš ? .. jo ty tam máš tohle .. plastelínu jo

a *cože* jste to ještě dneska měli za předměty?

(19)

A: ale .. je to fakt hrozně

B: *cože* to je?

A: nic to není .. je to dokonalý

Jde o případy chybné transkripce mluveného projevu, kdy spojení zájmena *co* a spojky *že* bylo zapsáno dohromady, bez mezery mezi slovy. Většinou je však tato konstelace zapsána správně s mezerou; vyskytla se v korpusu ORTOFON 119krát, zájmeno *co* tu může být v různých tvarech:

(20)

šest tejdnu už mě uhánijou *co že* s tím je

co že to vaříš vlastně ? .. za dobroty

a *co že* ti dala uklízet?

počkej a z *čeho že* je?

o *co že* se tam nic nenatáčelo

a *na co že* to šli jsi říkala?

v *čem že* je? v Autocontu

počkej *na čem že* jste to byli teda?

5 Viz k tomu případně článek Čermákové et al. (2017), v němž autorky ukazují velmi bohatou výslovnostní variabilitu slova *protože*.

6 K třepené výslovnosti viz článek Skarnitzla (2017).

Ze 119 výskytů spojkově-zájmenného *co že* připadá ovšem většina (70) na spojení *víš co že*, kde spojce *že* předchází kontaktné spojení *víš co* (21). Daleko menší už je počet případů, kdy před *že* stojí neurčitý, „do ztracena“ vyznívající závěr klauze typu *nebo co*, ev. *já nevím co* (22).

(21)

no tak on .. se tam pak asi vracel *víš co že* měl jako nějaké volné hodiny nebo tak a... takový ten typ přednášky *víš co že* to nemáš každéj tejden ale třeba myslím jednou za tři tejdny

(22)

myslím koncem roku *nebo co že* si tam vychovával nějakýho ředitele jako nástupce ... a že ho pak musel vyhodit
ona říkala že ten nábytek je drahej a *já nevím co že* neví jak to tam bude zařizovat

2 COŽE V PSANÝCH TEXTECH

Výraz *cože* obsazující otázkové repliky jsme dále vyhledávaly v korpusu psané češtiny SYN2020 (KŘEN ET AL. 2020). Jde o korpus mnohonásobně většího rozsahu, proto v něm byl zaznamenán větší počet výskytů (2599), převážně v ukázkách z beletrie. Pracovaly jsme s náhodným vzorkem 320 výskytů, který přinesl 119 otázek pravých, motivovaných nepochopením, a 177 otázek nepravých, motivovaných údivem; podle očekávání jde ve srovnání s korpusem mluvené češtiny o zhruba opačný poměr. Nepatrný zbytek opět připadá na spojení zájmena *co* a spojky *že*, zapsané chybně dohromady.

Opět nejprve uvedeme několik příkladů na otázky pravé; je jich méně, protože k situacím, kdy někdo přeslechne nebo nerozumí, *co* partner řekl, a žádá o zopakování repliky nebo její části, nedochází v dialogu literárních postav tak často jako v běžných, neformálních mluvených rozhovorech.

(23)

„Tetičko , není ti zima ? “ zeptala se Alysa . „ Cože ? Ne . “ „ Mně trochu je . Dojdu si pro šál,“ řekla .

(24)

„No, za pokus to stálo,“ *zamumlala tak nezřetelně, že jí nerozuměl.* „Cože?“ zeptal se tedy. Povzdechla si. „Ale nic...“

„*Promiňte, cože?* Chci říct, *neslyšela jsem vás moc dobře*, možná je to u mě.“

(25)

Afdera si s trochou stesku připomněla svá vlastní univerzitní léta. „Schází ti?“ zeptal se Max.

„Cože?“ „*Jestli ti schází. Univerzita.*“ „Ach tak ... ano, snad.“

Jak je zřejmé z ukázek v (24), neporozumění nebo přeslechnutí, motivující otázku cože?, bývá v psaných textech i explicitně komentováno (*zamumlala tak nezřetelně, že jí nerozuměl; promiňte, neslyšela jsem vás moc dobře...*). A na příkladu (25) je opět patrné, že mluvčí reagující na otázku chápe své opakování toho, čemu partner nerozuměl, jako reprodukci své vlastní řeči (viz uvození výrazem *jestli*).

Nyní přejdeme k vyhledaným otázkám podivovým; projevy údivu, překvapení, šokované reakce nejsou v krásné literatuře nijak vzácné.

(26)

„To je tvůj manžel?“ zeptá se Erik a ukáže na muže. „Cože?“ Daniela se zatváří pobaveně i *překvapeně* .

„Ale vlastně jsem si vzala ještě pár služeb navíc.“ *Údivem* mu málem vypadl kartáč z ruky. „Cože?“ „Já vím, že to zní jako kravina a nemám na to čas , ale — slib mi , že se nebudeš smát — připadá mi , že tohle je první pořádná práce , co jsem kdy měla .“ „ O kolik lidí by se mělo jednat?“ „ Zatím o dvacet osm. Ale může jich být víc.“ „Cože?! *Zbláznili jste se?*“

„A teď to zkusíme obráceně...“ „ Cože? Ono to vážně funguje?
Ten matlák to opravdu dokázal?!“

(27)

„Cože?“ *užasl* Ron.

„Cože?“ *vytřeští oči* Mark.

„Cože?“ *Nechápavě na ni zíral.*

„Cože?“ Byla jsem *v šoku*.

Řeč vypravěče doprovázející dialogy postav tu opět nezřídka obsahuje i explicitní komentáře typu *překvapeně, s údivem* apod. (26). Specifickou melodii podivových *cože* supluje v psaných rozhovorech rámcové segmenty s typickými slovesy jako *divil se, podivil se, vyjekl, vyhrkl, vykřikla...* (27).

(28)

„Brennere, vaše přítelkyně potvrdila , že vy a vaše paní jste její nejbližší příbuzní.“ „ Cože ?“

Jedna z mála věcí , co se Brenner naučil na policejní škole , bylo říkat jak prosím? místo *cože?*

A teď mu něco takového ujede zrovna před vysokým diplomatem! To všechno z rozčilení .

Ukázka (28) má metatextový charakter: literární postava zde uvažuje o svém situačně nevhodném užití *cože?* místo korektnějšího *prosím? jak prosím?*

(29)

„A jestli tě zajímá, co tam bylo o tvém otci, tak šlo o to, že esté-báci chtěli mít v orchestru nějakýho kontakta.“ „ Cože ? Kontakta?“ „Jo, kontakta.“ Příčinu mého údivu Vlado nepochopil .

Ukázka (29) dokumentuje, že v některých případech je značně obtížné rozlišit otázku pravou a nepravou podivovou. Zřejmě lze někdy vyjádřit neporozumění i údiv zároveň (sdělení nás tak překvapuje, že se nám zdá, že jsme špatně rozuměli).

I z korpusu psané češtiny SYN2020 můžeme uvést několik příkladů na užití *cože*, které není motivováno neporozuměním ani údivem (30); opět jde o spojení zájmena a spojky, které by mělo být zapsáno s mezerou mezi oběma výrazy:

(30)

Pár lidí na chodníku , bezvýznamný hlouček jednohlasně promluvil . *Cože* to říkají ? Kam mám jít ?

Každý pracovník marketingu by si měl alespoň občas položit otázku „ *cože* to vlastně vyrábíme ?“

Kdybyste se v té době představitelů MMF zeptali , *cože* to vlastně dělají , byli by odpověděli , že vše je součástí procesu budování důvěry .

Pro úplnost ještě předkládáme výsledek vyhledávání odděleného *co* že v korpusu SYN2020. Ze 376 výskytů jsme opět vybraly vzorek o velikosti 120. Naprostá většina, 93 výskytů, představuje korektní užití, tj. oddělené zapsání zájmena *co* (různých tvarů) a spojky *že*:

(31)

Co že mám v tom kufru , doráží na mě můj vlčák...

Co že je to za vizi? Reálná!

A o *čem že* se tedy psalo v červnovém Automobilu roku 1958?

Kvůli flámování si občas ráno nedokázal vybavit, v *čem že* to večer vystupuje.

Začal pomalu chápat, *k čemu že* tam takové zařízení je.

Zbývá ještě zmínit se o specifickém typu otázek s *cože*, které si netroufáme jednoznačně zařadit mezi otázky „podivové“. V těchto

případech *cože?* (ať už psané dohromady, nebo odděleně) znamená spíše „jako, že“, „proč?“ „co to má znamenat, že...?“, resp. „co to, že...?“ Například *Co že sis najednou vzpomněl?* = *Co to, že sis najednou vzpomněl?* – *Cože nespíš?* = *Proč nespíš?* *Jako, že nespíš?*⁽⁷⁾ Otázka na důvod (příčinu) je tu ale evidentně doprovázena určitým údivem, překvapením. SYN2020 obsahuje několik desítek takových otázek, některé uvádíme v (32); pod (33) pak otázku tohoto typu zachycenou v mluveném korpusu ORTOFON v3.

(32)

„Nazdar Heiko , *cože* ses tu taky ukázal ? “

Ve dvě třicet textovka : Na co myslíš , *cože* nespíš ?

„ Co že se tady tak plížíš po domě ? “

„Trest ti končí až za tři roky , co že*s* najednou upadl do takovýho zoufalství ? “

„Co že tak brzy?“ – „Došly mi prachy.“

(33)

A ten Jirka .. *co že* nepřišel?

ZÁVĚR

Analýza potvrdila naši hypotézu, že v mluvených projevech převažují otázky pravé (zaměřené na eliminaci nepochopení, nepochopení), kdežto v psaných otázky nepravé podivové. V příbězích vyprávěných beletristy a v dialogu jejich postav jistě nedochází tak často jako v běžných rozhovorech k tomu, že někdo něco přeslechne, nepochopí; častěji tu postavy projevují právě údiv, překvapení, šok z nějaké neočekávané informace. *Cože?* psané dohromady se vyskytuje hlavně ve sledovaných otázkách pravých nebo podivových, jen výjimečně (a chybně) je takto zapsáno spojení zájmena a spojky. Pro spojení

7 Dohromady psané tázací *jako* je možná kandidátem na další podobnou analýzu.

zájmena *co* a spojky *že* je náležitý zápis s mezerou mezi slovy; ale někdy se spojení *co + že* (výjimečně i *cože*) objevuje i u otázek, kde údiv nebo překvapení doprovází dotaz po příčině či důvodu. Svůj výzkum jsme zaměřily na uvedené typy otázek, ale lze předpokládat, že výraz *cože* v mluvených i psaných projevech plní i další funkce a je exponentem dalších hodnot pragmatického charakteru.⁽⁸⁾

Pokud jde o zvukovou realizaci sledovaného výrazu, lze vysledovat jednoznačnou korelaci mezi intonačním průběhem a funkcí slova *cože*. Pokud slovo *cože* vyjadřuje pravou otázku (přeptání na něco, prosba o zopakování, upřesnění), pak je realizováno s intonací stoupavou. Pokud je slovo *cože* ve funkci nepravé otázky podivové (vyjádření překvapení, údivu, novosti informace), pak je realizováno s intonací klesavou nebo stoupavě klesavou, včetně případů reprodukce řeči vlastní nebo cizí. Klesnutí může být doprovázeno třepenou fonací. V obou funkcích lze dále sledovat různé redukce slova *cože*, případně naopak prozodické prodlužování samohlásek.

prof. PhDr. Jana Hoffmannová, DrSc.

Oddělení stylistiky a sociolingvistiky

Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR, v. v. i.

Letenská 123/4

118 00 Praha 1

hoffmannova@ujc.cas.cz

Mgr. Lucie Jílková, Ph.D.

Oddělení stylistiky a sociolingvistiky

Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR, v. v. i.

Letenská 123/4

118 00 Praha 1

jilkova@ujc.cas.cz

8 Záměrně necháváme stranou problém slovnědruhové příslušnosti výrazu *cože*; naše data a jejich analýza však směřují poměrně jednoznačně k jeho zařazení mezi tázací zájmena.

LITERATURA

- ČERMÁKOVÁ, Anna, KOMRSKOVÁ, Zuzana, KOPŘIVOVÁ, Marie a POUKAROVÁ, Petra. 2017. „Between syntax and pragmatics: The causal conjunction *protože* in spoken and written Czech.“ *Corpus Pragmatics* 1, s. 1–22.
- GREPL, Miroslav a KARLÍK, Petr. 1998. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.
- GUBINA, Alexandra a BETZ, Emma M. 2021. „What do newsmark-type responses invite? The response space after German *echt*.“ *Research on Language and Social Interaction* 54(4), s. 374–396.
- HERITAGE, John. 1984. „A change-of-state token and aspects of its sequential placement.“ In *Structures of Social Action. Studies of Conversational Analysis*. Eds. J. Maxwell Atkinson a John Heritage. Cambridge: Cambridge University Press.
- KŘEN, Michal et al. 2020. *SYN2020: reprezentativní korpus psané češtiny*. Ústav českého národního korpusu FF UK, Praha, <http://www.korpus.cz>.
- LUKEŠ, David et al. 2024. *Ortofon v3: korpus neformální mluvené češtiny s víceúrovňovým přepisem*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha, <http://www.korpus.cz>.
- MARMORSTEIN, Michal a SZCZEPEK REED, Beatrice. 2023. „Newsmarks as an international resource for indexing remarkability: A qualitative analysis of Arabic *wa//āhi* and English *really*.“ *Contrastive Pragmatics* 5(1–2), s. 238–273.
- MÜLLEROVÁ, Olga. 1982. „Otázka a odpověď v dialogu.“ *Slovo a slovesnost* 43(3), s. 200–212.
- SKARNITZL, Radek. 2017. „Co dokáže náš hlas? Fonetický pohled na variabilitu řečové produkce.“ *Slovo a smysl* 26, s. 97–115.
- ZEMAN, Jiří, HOFFMANNOVÁ, Jana a JÍLKOVÁ, Lucie. 2019. „Otázky v mluvené češtině.“ In *Syntax mluvené češtiny*. Eds. Jana Hoffmannová, Jiří Homoláč a Kamila Mrázková. Praha: Academia, s. 198–217.

PROGRAM

- BOERSMA, P. a WEENINK, D. 2020. *Praat: doing phonetics by computer* [Computer program]. Version 6.1.20beta, <http://www.praat.org/> (přístup 28. 4. 2025).
- ELVIRA-GARCÍA, Wendy. 2017. *Wendyelviragarcia.create_pictures*, https://github.com/wendyelviragarcia/create_pictures#credits (přístup 28. 4. 2025).

